

ADATTÁR

GÖMÖRI GYÖRGY

JÁSZBERÉNYI P. PÁL ISMERETLEN LEVELE ISAAC BASIRE-HOZ (1662)

Jászberényi Pálról, ha máshonnan nem, Bethlen Miklós önéletírásából tud a magyar olvasó; amint azt az 1663 végén Angliába látogató szerző leírja: „Londinumban híres gyermektanító ember volt a Keresztúri metódusával, úgyhogy osztán a király engedelméből publica scholát tartott”. Bethlen Miklóssal már korábban levelezett, tehát tudott annak Angliába érkezéséről, s az önéletírás egyik megkapó jelenete az, amikor Jászberényivel (akivel kilenc éve nem találkozott) felismerik egymást a Charing Crosson lévő vendégfogadóban. Jászberényinek ekkor már megvolt a nyelviskolája, ahol latinra tanította a kis angolokat, s egy évvel később, nagysikerű kétnyelvű nyelvtana, a *Fax nova linguae Latinae* előszavában már azzal dicsekedett, hogy ha egy diák egy év alatt kétszer-háromszor áttanulmányozta ezt a könyvet, nem csupán a klasszikus auktorokat fogja tudni olvasni, hanem „ékes, valódi” latin nyelven tud majd beszélni is. Nagy szó volt ez egy olyan országban, ahol – mint azt Bethlen Miklós mondja – „pap, professor is merő csigázásnak tartja, ha deákul kell beszélni”. Más szóval Jászberényinek, aki magát „a Transylvanian gentleman”-nek hívja nyelvkönyve címlapján, igen jól ment a sora, Bethlennek nem csak sok pénzt kölcsönzött, hanem adott is ajándékba.

Az alábbi levelet, amennyire ezt meg tudjuk ítélni, még karrierjének felívelése előtt írta régi ismerősének és pártfogójának, Isaac Basire-nak. A hajdani gyulafehérvári tanár ekkor már Durhamben élt, ahol kanonok lett John Cosin püspök jóvoltából (1661-ben, a királyság visszaállítását követően költözött vissza Angliába), de évente többször járt Londonban, ahol Dr. Richard Busbynál, a Westminster School igazgatójánál és híres tanáránál szállt meg. Gyakran prédikált a királyi udvarban, s amint arról a naplói író John Evelyn beszámolt, agyba-főbe dicsérte az anglikán egyházat, mondván, hogy az „a legtokéletesebb az ég alatt”. Basire jó viszonyban volt az ugyancsak jersey-i születésű Jean (John) Durellel, a londoni francia episzkopális kápolna lelkészével. Mint Jászberényi alábbi leveléből kitűnik, a Londonba szakadt erdélyi tanár közvetítő szerepet játszott Basire és Durel között, leveleket adott át az utóbbinak. Azt is meg tudjuk mondani, ezek a levelek mire vonatkoztak. Durelnek 1662 második felében megjelent egy érdekes könyve, aminek a címe *A View of the Government and Publick Worship of God in the Reformed Churches over the Seas* (Az egyházi kormányzat és a vallásgyakorlat a tengeren túli reformált egyházaknál) volt. Ez a mű az *Act of Uniformity*, vagyis az anglikán egyháznak episzkopális, antipuritánus irányban történő konszolidálása után íródott, amely a puritán,

illetve presbiteriánus érzelmű lelkészek tömeges lemondásával járt. Durel, aki már 1662-ben II. Károly udvari káplánja lett, fent említett könyvében azt óhajtotta bebizonyítani, hogy igen sok hasonlóság van a tengerentúli reformált egyházak és az episzkopális anglikán egyház gyakorlata közt, s hogy az előbbiek nem vádolhatók radikális egyházkormányzati újításokkal. Ehhez kért és kapott is anyagot Isaac Basire-től.

1991-ben megjelent *Erdélyiek és angolok* című tanulmánykötetemben lefordítottam Durelnek *A View of the Government...*-ben közölt, mintegy kétlapos szövegét az erdélyi református egyházzal. Ez teljesen Basire (illetve Jászberényi) információin alapul. Durel részletesen hivatkozik Basire erdélyi szereplésére, még azt is megemlíti, hogy ez a tudós doktor elnökkölt az 1657-es marosvásárhelyi zsinaton. Megemlíti az erdélyi egyházon belüli fejleményeket Barcsai Ákos fejedelemsége alatt, azzal, hogy ez az „áruló” volt az, aki beleegyezett a presbitérium felállításába, s azzal zárja beszámolóját, hogy „a püspökségnek ugyanazok a barátai és ellenségei Angliában, mint Erdélyben”. Úgy látszik, Basire készült egy hosszabb írásra erdélyi tapasztalatairól, ezt jelezte is Durelnek, de a szándék nem került megvalósításra. Bethlen Miklós viszont Jászberényi jóvoltából találkozott Durelrel (akit egy tollhiba folytán az önéletírás-kiadások Duvalnak vagy Duvelnek írnak), mert mint írja, úrvacsorát is a (Savoyban lévő) francia templomban vett karácsonykor, s Durel mutatta őt be számos más angolnak, és mutatta meg neki Windsort.

A Jászberényi-levél másik érdekessége az, hogy mielőtt még Bethlen Miklós írt volna Leidenből Londonba, apja, Bethlen János már alighanem megelőzte. S ugyanabban a levélben, amelyben jelzi fia tanulását Hollandiában, s talán várható látogatását is Londonban, erdélyi híreket is közöl, amelyeket Jászberényi elég fontosnak tart ahhoz, hogy Basire-nak továbbítson. Szó van tehát a háborúról, ami bizonyos erdélyi erősségek birtoklásáért folyik; ezeket az új erdélyi fejedelem (akinek Jászberényi, mint ez az *Examen Doctrinae Ariano-Sociniana*e című 1662-es műve ajánlásából kiderül, feltétlen híve) nem képes ugyan visszavenni, de Ali basa esküdjözik, hogy visszaszerzi őket. Amit a levélíró hisz is, meg nem is. Isaac Basire számára persze élete végéig II. Rákóczi György maradt Erdély törvényes fejedelme, még egy 1668-ban kiadott művében is emlegeti „a boldog emlékeztű, kegyes” fejedelmet; Apafi Mihály őt már nem érdekelte.

Jászberényi P. Pál levele Isaac Basire-hoz

Viro admodum R(everen)do ac longe Celeberrimo D(omi)no Isaaco Basirio S. S. Th. Doctori & Archidiacono Northumbriae S. P. D. Paulus Jász-Berenyi.

Epistolam septimationis plenam mitto ad Te Vir admod(um) R(everen)dum: integro enim ferme abhinc mense tradideram D(omi)no Durello¹ literas Tibi transmittendas; quas nedum esse expeditas ubi intelligessem; non potui non significare Tibi popularium meorum in patriam discessum, qui post diem septimanam pro certo hinc (olvashatatlan szó)

¹ John Durrel (vagy Durel), a londoni francia episzkopális egyház lelkésze, aki Basire-től kért adatokat 1662-ben kiadott *A View of the Government and Publick Worship of God in the Reformed Churches beyond the Seas* című művéhez.

movebunt nec diuturniones ob viatici defectum nectat moras. Si quid itaque illis habeat committendum, ullam absque moram ad me Vir R(everend)us transmittat, qua etiam in Belgium ipsis transportatibus per postam hinc tabellarium protenus expedim paratus sum. Commoditas (praesertim ad Comitem Franciscum Rhedai)² scribendi est maxima. Si quidem ejus Alumnus D. Johannes Békési³ est unus iter hoc suscipientium, quem unam mecum D(omi)no Rhedai per Virum R(everen)dum dum commendatum velim. Ex castris Transylvanicis D. Johannes Bethlen haec nunc scripsit Filio ejus D(omi)no Nicolao Bethlen qui modo in Belgicis Academiis commoratur.⁴ Imperator quator adhuc habet fortalitia in Transylvania scilic(et): Claudiopolim, Szamos Uyvarinum, Bethlehemum et Kövárinum, quae si Apafi modernus Transylvaniae princeps non potuerit vel per foedus, vel per viros bellicas recuperare. Ali Bassa⁵ per Deum juravit de Hungaria illa fortalitia restitutum Transylvanis, et ipseverunt ingressurus ea expugnare. Anxie ita expectamus eventum, brevi de eo certe aliquid acceptare. Caritati impressivit apud D. Durellum. Apositis satis (olvashatatlan szó) perscripsi. Vale Vir admodum R(everen)dum neque Tuis dignari me negligere.

Dat. Londini 15 July 1662.

PS: D(omin)us Nicolaus Bethlen officiosissime salutat Virum R(everen)dum, oratus per me ut Vir R(everen)dus dignetur ad libras eis respondere.

² A két Rhédei Ferenc közül itt alighanem a volt fejedelemről van szó, aki később Kemény Jánost támogatta és 1667-ben halt meg.

³ Franekerben matrikulált 1655-ben és 1660 végén már Londonban találjuk, vö. bejegyzését Körmendi Péter albumába (Ráday könyvtár, K. 1. 461, fol. 117).

⁴ Bethlen Miklós később Londonban találkozott Jászberényivel, de ez a levél arra utal, hogy apja már jó előre értesítette az Angliában élő magyar fia várható látogatásáról.

⁵ Ali pasát 1660-ban a szultán szerdárként elküldte Erdélybe – ő foglalta el Váradot. 1661-ben távozott Erdélyből.